

A. BERGSONAS

MINTIS IR JUDĖJIMAS ¹

(Ištraukos) ²

Tarp metafizikos ³ ir mokslo galima įžiūrėti tik metodo, bet ne vertės skirtumus. Turėdami galvoje mokslo pagrindimą tokiu patyrimu, kaip jį supranta modernistai, manome, kad šiandieniniam mokslininkui paprasčiau, negu daugeliui jo pirmtakų, atskleisti realybės esmę. Nors mokslas apima tik dalį realybės — toji dalis vieną dieną galėtų išreikšti esmę. Bet kokių atveju ji bus be galo arti jos. Tuo mokslas įvykdo pusę metafizikos programos. Jis galėtų vadintis metafizika, jeigu nesistengtų išsaugoti savo vardo. Lieka kita absoliuto siekianti programos pusė, kuri, mums atrodo, teisėtai priklauso metafizikai, jeigu išėities tašku laikome patyrimą. Jeigu mokslas neatsiribotų nuo likusios realybės dalies, metafiziką mes vadintumėm mokslu. Metafizika nėra pranašesnė už pozityvų mokslą, ji nestebi mokslo nagrinėjamo objekto tam, kad atskleistų aukštesnio lygio pažinimą. Įsivaizduoti mokslo ir metafizikos ryšį pagal beveik nusistovėjusį filosofų įprotį — vadinasi, klysti ir vieno, ir kito atžvilgiu: mokslą pasmerktume reliatyvumui, o metafizikoje matytume tik hipotetinį ir neaiškų pažinimą, kurio objektas mokslui turėtų būti gerai žinomas iš anksto. Mūsų įsivaizduojamas ryšys tarp mokslo ir metafizikos yra visiškai kitoks. Mes tikim, kad ir mokslas, ir metafizika yra arba gali tapti vienodai tikslūs ir teisingi. Jie susiję su ta pačia realybe. Kadangi jie turi po vieną realybės pusę, tad norint (jeigu jie nebūtų nubrėžę skirtingų minties aktyvumo krypčių) juose galima išvelgti du mokslo padalinius arba dvi metafizikos sritis. Būdami vienodo lygio, jie turi bendrus susikirtimo taškus, kurių dėka gali vienas kitą patikrinti. Mėginimas nustatyti jų vertės skirtumą priskiriant jiems tą patį objektą

¹ H. Bergson, *La Pensée et le Mouvant*, Paris, 1933; Vertė I. Galdamavičienė.

² Čia parinktos ištraukos, kur aiškinama intuicijos, kaip pažinimo metodo, esmė.

³ Metafizikos sąvoką A. Bergsonas vartoja ne metodo prasme, o kaip filosofijos sinonimą.

(t. y. daiktų visumą) ir keliant sąlygą, kad vienas jų stebėtų jį iš apačios, o kitas iš viršaus,— reikėtų abipusės pagalbos ir savitarpio kontrolės atsisakymą; tuomet metafizika taptų kondensuota mokslo santrauka arba hipotetiniu mokslo išplėtimu, nekalbant apie ryšio su realybe paradimą. Ir priešingai. Jeigu jiems priskirsime skirtingus objektus — mokslui materialinius daiktus, o metafizikai minties sritį — tai (kadangi dvasia ir materija susijusios) metafizika ir mokslas, besiliesdami savo paviršiais, sekins vienas kitą, veltui tikėdamiesi vaisingo sąlyčio. Abipusiai rezultatai turėtų susivienyti, kadangi materialūs daiktai įjungia dvasią. Minties įjungimas nėra tobulas tik todėl, kad mūsų moksle arba metafizikoje kažkas taisytina. Arba ir viename, ir kitame. Tuomet metafizika savo nutolusiomis sritimis galės teigiamai veikti mokslą, o mokslas suteiks metafizikai tikslumo įpročius, sklindančius moksle iš centro į pakraščius. Tačiau šie kraštutiniai sutaptų tik su pozityvaus mokslo ribomis ir metafizika tik liestų pasaulį, kuriame mes gyvename, o ne visus pasaulius apskritai. Realybės apimtis būtų sumažinta (43—44 p.).

Kodėl gi filosofija turėtų pripažinti prieštaravimą, galintį visiškai neatitikti realybės sąryšių? Tačiau paprastai ji pritaria tokiam prieštaravimui ir sprendžia kalbos keliamą problemą. Taigi ji pasmerkia save iš anksto visiškai baigtam atsakymui arba, aiškiau sakant, paprasčiausiai pasirenka iš galimų dviejų ar trijų vienintelį įmanomą konkrečiam problemos sprendimui. Tuomet reikėtų sutikti, kad kiekviena tiesa potencialiai jau žinoma, kad jos modelis yra įsegtas gyvenvietės administracijos aplankuose ir kad filosofija yra muilo burbulas, jeigu ji iš visuomenės pateiktų gatavų duomenų lipdo audinį, kurio negali mums parodyti. Filosofas tuomet turėtų elgtis kaip mokinys, tikintis rasti atsakymą, nekukliai žvilgtelėjęs į šalia esantį mokytojo dėstymo sąsiuvinį. Tačiau filosofijai ir netgi kitiems mokslams svarbiau yra surasti ir iškelti problemą, negu ją išspręsti. Teisingas spekuliatyvinės problemos iškėlimas jau yra jos išsprendimas. Tuo aš noriu pasakyti, kad sprendimas egzistuoja netgi tada, kai problemos formulavime jis nepasireiškia arba yra neiššifruotas. Sprendimą tenka atskleisti. Pačios problemos iškėlimas dar nereiškia jos atskleidimo, nes problema sukuriama. Jos atskleidimas susijęs su tuo, kas egzistuoja dabar arba potencialiai, arba aktualiai, ir ji anksčiau ar vėliau būtinai bus atskleista. Kūryba teikia būčiai tai, ko joje nėra arba kas galėtų ir niekad nepasireikšti. Matematikoje, juo labiau metafizikoje, kūrimo pastangos nuo seno susiję su problemos iškėlimu, jos išreiškimui reikalingų terminų sukūrimu. Čia problemos iškėlimas ir išsprendimas yra beveik ekvivalentiški dalykai. Svarbios problemos iškėlimas tada, kada iš tikrųjų jos jau išspręstos. Tai pasakytina ir apie daugelį paprastesnių

problemų. Štai aš atverčiu elementarų filosofinį traktatą. Vienaime pirmųjų skyrių dėstoma apie malonumą ir sielos skausmą. Mokiniui pateikiamas maždaug toks klausimas: „Ar malonumas yra laimė, ar ne?“ O iš tikrųjų pirmiausia reiktų išsiaiškinti, ar natūralioje daiktų sekoje malonumas ir laimė yra tos pačios rūšies reiškiniai? Iškeltas klausimas, tiesą sakant, galėtų reikšti štai ką: „Ar, turint omeny, kasdieninę terminų „malonumas“ ir „laimė“ reikšmę, galima sakyti, kad laimė yra malonumo pasekmė?“ Po to keliamas leksikos klausimas, į kurį atsakysime, išnagrinėję, kaip rašytojai, geriausiai operuodami kalba, panaudojo žodžius „malonumas“ ir „laimė“. Tuomet bus naudingai padirbėta; taps tiksliau apibrėžti praktiški terminai, t. y. du socialiniai įpročiai. Bet kodėl tikimasi, kad šiais, gal būt, dirbtiniais terminais (jų tikrumas nežinomas, nes objektas nenagrinėtas) galima iškelti platesnę problemą, susijusią su pačia daiktų esme ir prigimtimi, galima suvokti jų realumą ir išsivaduoti iš konvencijų? Studijuodami būsenas, atitinkančias žodį „malonumas“, įsivaizduokite, kad tarp jų negalima rasti nieko bendra, nebent tik tai, ko siekė kiekvienas žmogus atskirai. Šiuos labai skirtingus reiškinius žmonija suvedė į vieną rūšį todėl, kad juose matė tą patį praktinį interesą ir į kiekvieną iš jų reagavo vienodai. Be to, analoginį rezultatą galima įsivaizduoti, analizuojant laimės idėją. Taigi problema išnyksta savaime arba išsiskaido į daugybę naujų problemų, kurių mes visai nežinom ir neturim terminų joms išreikšti, kol neištiriame paties žmogiškojo aktyvumo, kurio dėka visuomenė išoriškai formuoja „malonumo“ ir „laimės“ supratimą, gal ir atrodantį dirbtinai. Be to, dar reiktų išsiaiškinti, ar sąvoka „žmogiškasis aktyvumas“ iš tiesų atspindi natūralų jų skirstymą. Ypač sunku perkelti terminus iš materialios srities į minties sritį (51—53 p.).

Pastangos kritikuoti klaidingas problemas yra tam tikrų problemų šmėkla, apninkanti kiekvieną metafiziką, t. y. kiekvieną iš mūsų. Aš turiu galvoje tas grėsmingas ir neišsprendžiamas problemas, kurios svarsto ne tai, kas yra, bet greičiau tai, ko nėra. Tokia yra ir būties kilmės problema. „Kokiu gi būdu kažkas yra, egzistuoja — materija, protas ar dievas? Tam turėjo būti priežastis, po to šios priežasties priežastis, ir taip be galo“. Mes einam nuo priežasties prie priežasties, ir jeigu kur nors sustojam, tai tik todėl, kad mūsų protas ieško kažko daugiau, o vaizduotė, vengdama apsvaigimo, užsimerkia tarsi prieš bedugnę. Analogiška yra „tvarkos apskritai“ problema. „Kodėl realybė, kurioje mūsų mintis atsispindi kaip veidrodyje, yra susisteminta? Kodėl pasaulis vieningas?“ Sakyčiau, kad šios problemos artimesnės tam, ko nėra, negu tam, kas egzistuoja. Mes niekada nenustebtume, jog kažkas egzistuoja — materija, protas, dievas,— jeigu čia pat tyčia nebūtume prileidę tuštumos, nieko egzistavimo. Mes įsivaizduojam arba greičiau tikim įsivaiz-

duoją, kad būtis atsirado tuštumai užpildyti ir darom logišką išvadą, kad, prieš atsirandant būčiai, turėjo egzistuoti nebūtis: pirminė realybė, vadinama materija, protu ar dievu, siejama su nebūtimi, o tai yra jau nesu-prantama. Tačiau klausimo „Kodėl egzistuoja tvarka?“ nekiltų, jeigu nebūtų tikimasi atskleisti netvarkos, kuri pakluso tvarkai ir, nuosekliai galvo-jant, tvarkos atžvilgiu yra pirminė. Bent mintyse. Tvarką reikia paaiškinti, tuo tarpu netvarkos, kaip teisėtos, paaiškinti nereikia. Tokia yra su-pratimo išeities pozicija, kurios laikomės bent tol, kol stengiamės suprasti. Pameginkime jos atsisakyti (tai, be abejo, galime padaryti tik mintimis). Priklausomai nuo mūsų valios įtempimo, nuo minties veiklos ir nuo pir-menybės teikimo daiktų pasauliui, šios didžiulės problemos tolsta, mažėja ir išnyksta. Mes jaučiam, kad stebėtinai kūrybinga mintis arba valia ir neaprepiamoje realybėje yra pilna pati savęs, ir todėl tvarkos ar bū-ties nebuvimo idėja ją vos paliečia. Įsivaizduodami absoliučios netvarkos, kylančios iš nieko, galimumą, mes paneigtume jos egzistavimo galimybę, o tai parodytų silpnumą, nesiderinantį su jėga, slypinčia kūrybingos minties arba valios prigimtyje. Kuo labiau mes artėjame prie šios jėgos, tuo abejonės, kankinančios sveiką ir normalų žmogų, atrodo nenorma-lesnės, liguistesnės. Prisiminkime suabejojusį žmogų, kuris, uždaręs lan-gus, grįžta patikrinti ar tikrai uždarė, po to tikrina savo patikrinimą, ir taip be galo. Jeigu mes paklaustume, kokie jo motyvai, jis atsakytų, kad kiekvieną kartą jis atidaro langą, stengdamasis iš naujo jį tvirčiau užda-ryti. Jeigu jis būtų filosofas, tai savo abejojimą transponuotų į tokio turinio problemą: „Kaip įsitikinti, absoliučiai įsitikinti tuo, kad tai, ką norėjai padaryti, padarei?“ Viso to priežastis yra žmogaus veiklos galios sutrikimas, ir dėl tos blogybės jaudinasi: jis nedaug skyręs dėmesio lan-go uždarymui, todėl nebuvo tikras, ar langas uždarytas. Pabandykim mes išspręsti problemą, kurią šis žmogus kelia. Ar įmanoma ją išspręsti? Žinoma, ne. Bet mes jos ir nekeliame — kaip tik čia mūsų pranašumas. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad keliantis sau tokį uždavinį turi savyje kažką daugiau, negu aš, nes mes abudu uždarinėjame langus, o jis dargi kelia filosofinį klausimą. Tuo tarpu aš to nedarau. Bet toks klausimas tik negatyviai nuspalvina realų veiksmą: vadinasi, tai nėra kaž-kas daugiau, o priešingai — tai valios stoka. Tokį pat įspūdį sukelia ir kai kurios „didžiulės problemos“, kai mes įsiskverbiam į jų pagrindinės minties prasmę. Artėjant mums prie šios prasmės, problemos artėja prie nulio. Tuomet mes išsklaidom iliuziją to, kuris įsivaizdavo daręs daugiau, keldamas analogines problemas, negu jų nekeldamas. Tai būtų tolygu įsivaizdavimui, kad pilname gėrimo butelyje yra kažko mažiau, negu pu-sėje: pilname esą tik vynas, o antrame, be vyno, esanti ir tuštuma.

Bet vos tik intuityviai mes pastebime šią tiesą, mūsų protas suklūsta, koreguodamas save, ir formuluoja savo klaidą intelektualiai. Jis įgyja įtaigumo, rūpinasi kontrole. Pasinėręs koncepcijose, intelektas visiškai tiksliai analitiškai patikrins tai, kas buvo sintetinė ir superintelektualinė subjekto vizija. Tai primena nardytoją, surandantį gelmėse laivo likučius, kuriuos lakūnas pastebėjo iš erdvės aukštybių. Mintis apie galimą iliuziją be perspėjimo iš šalies nė nebūtų gimusi, nes ši iliuzija yra neatskiriama minties kilimo dalis. Staiga pažadinta iš miego, ji ims analizuoti nebūties, netvarkos ir kitas panašias idėjas. Iliuzija, pasirodžiusi vos akimirkai ir tuoj išvyta, padės minčiai suprasti, kad negalima paneigti vieno teiginio, tuo pačiu nepagrindžiant kito, arba atmesti vieną materiją, neleidžiant jos vietoje įsikurti kitai. „Netvarka“, „nebūtis“ realiai nurodo kokio nors daikto ar tvarkos dabartį, kuri mūsų nedomina, nereikalauja pastangų arba mūsų dėmesio. Vadinasi, dabartine būtimi mes tik išreiškiam savo nusivylimą. Taigi bet kokia kalba apie daiktų ir tvarkos nebuvimą, t. y. apie absoliučią nebūtį ir netvarką, tolygi beprasmiskam žodžių skambėjimui, flatus vocis, nes bet koks panaikinimas paprasčiausiai reiškia vienos to reiškinio pusės pakeitimą kita. Bet kokios tvarkos arba visų daiktų panaikinimo idėja būtų ne kas kita, kaip vienaarūšio ir nekintamo egzistavimo pripažinimas; o tai būtų taip tikra, kaip apskritas kvadratas. Kai filosofas kalba apie chaosą ir nebūtį, jis tenori mus perkelti į suabsoliutintą ir tuo pačiu apvalytą nuo bet kokios prasmės, bet kokio efektyvaus turinio spekuliatyvumo tvarką: tai dvi praktikai pritaikytos idėjos, susijusios su apibrėžta materijos, tvarkos rūšimi, o ne materija ar tvarka apskritai. Kuo tuomet taptų būties ir tvarkos prigimties problemos? Iš tikrųjų jos išnyktų. Jos atsirasti galėtų tik įsivaizdavus būtį ir tvarką netikėtais reiškiniais, o nebūtį ir netvarką galimais ar bent savaime suprantamais. Tačiau tatau reiškia tuščiažodžiavimo mirażą (65–68 p.).

Minėtos iliuzijos iš tikrųjų sudaro vieną iliuziją. Jos susijusios su tikėjimu, kad tuštumos idėja yra mažiau, negu pilnumo idėja, netvarkos supratimas — mažiau, negu tvarkos supratimas. Iš tikrųjų nebūties ir netvarkos idėjos, kažką atspindėdamos, yra intelektualiskai pilnesnės, negu tvarkos ir būties, kadangi pirmosios apima aibę tvarkų ir egzistencijų, o taip pat proto žaismą, nesąmoningai jomis manipuliuojanti.

Taigi aš atskleidžiau tokią pačią iliuziją ir mus dominančiame atvejuje. Doktrinos, nepripažįstančios radikalių naujybės kiekvienu evoliucijos momentu, iš esmės yra klaidingos ir netikusios. Ypač dažnai kartojama klaida, kad „galimas“ yra mažiau už „realų“, ir todėl daiktų galimybė yra pirmesnė, negu jų egzistavimas. Taigi ji turėtų būti atspindėta

iš anksto, dar netapusi turėtų būti mąstoma. Iš tikrųjų yra priešingai. Jeigu uždaras, neturinčias nieko bendra su trukme sistemas, pajungtas grynai matematiniams dėsniams, mes paliktume nuosalyje, jeigu stebėtume konkrečios realybės visumą arba tiesiog gyvybės ir ypač sąmonės pasaulį, mes įsitikintume, kad kiekvienoje nuosekliai atsirandančios būsenos galimybėje yra ne mažiau, o daugiau, negu jos realybėje. „Galimas“ turi daugiau netgi tada, kai jis sutampa su „realiu“: jis įjungia minties veiksmą, kuris, galimybei tapus tikrove, jungia pirmąją su praeitimi. Bet tai pastebėti mums trukdo intelekto įpročiai.

Nuo tada, kada nuolat besikuriančią neižvelgiamą naują realybę seka jos mąstomas vaizdas neapibrėžtoje praetyje visą laiką, esant galimybei virsti tikrove, ji pradeda turėti praeitį. Štai kodėl aš sakyčiau, kad galimybė, nebūdama realybei apriorine, vis dėlto tampa tokia, realybei įvykus. Galimybė yra dabarties mirażas praetyje. Kadangi ateitis visados tampa dabartimi, o mirażo išpūdis nuolatos realizuojasi, tai savo konkrečioje dabartyje, kuri rytoj taps praeitimi, mes teigiame sau, kad rytdienos vaizdas, nors mums ir nepavyksta jo užčiuopti, jau užpildytas. Tai ir yra iliuzija, savotiškas savęs įsivaizdavimas už veidrodžio ir noras save ten paliesti, kai iš tikrųjų stovim prieš veidrodį ir matome jame savo atspindį. Taigi sakydami, jog „galimas“ nesuponuoja „realaus“, pripažįstame, kad realizavimas paprastai kažką duoda galimybei: „galimas“ visados lieka už jos kaip šmėkla, laukianti savo valandos. Gal būt, „galimas“ taptų „realiu“, kam nors prisijungus, gal tam reikalingas koks nors kraujo ar gyvybės perpylimas? Daugelis nenori pripažinti, kad tai visai priešingi dalykai, kad „galimas“ įjungia realybę, be kita ko, sutampančia su koku nors daiktu, neatskiriamu nuo jos, kadangi „galimas“ yra sukurtas iš karto pasirodžiusios realybės ir tos potencialios, kuri ją sugrąžina atgal. Grynai iliuzorinė mintis apie „galimo“ realizaciją egzistencijos pagrindu yra natūrali žmogui ir būdinga daugeliui filosofų. Ji tolygi įsivaizdavimui, kad žmogaus vaizdas veidrodyje yra materialus, iš mėsos ir kaulų. Tai galima įrodinėti ne tik vaizdo potencialiu atitikimu realybei, bet ir patikimumu, gimdančiu norą pačiuo pinėti žmogų, tarsi esantį už veidrodžio. Iš tikrųjų, norint „galimą“ laikyti „realiu“, reikia, kad žmogaus vaizdas turėtų daugiau, negu pats žmogus, nes savo vaizdą žmogus gali nupiešti tik įsivaizduodamas save. O tam reikalingas dar vienas veidrodis (109—112 p.).

Iš tiesų filosofija nėra atskirų mokslų sintezė, ir jeigu dažnai ji užima mokslo teritoriją, jeigu į paprastesnę teiginį ji įjungia kartais objektus, kurie priklauso mokslui, tai nereiškia, kad tuo filosofija stiprina mokslą ir sudėtingiau apibendrina jo rezultatus. Filosofija ir mokslas, kaip du pažinimo būdai, neišskirtų vienas kito, jeigu patyrimas neatsiskleisų

mums dviem skirtingais aspektais: iš vienos pusės — faktų, kaip beveik pasikartojančių ir išmatuojamų priešybių, kurios skiriasi skaičiumi ir paskirtimi aspektu, iš kitos — įsiskverbimo forma, kuri reiškia gryną trukmę, nepaklūstančią dėsniai ir saikai. Abiem atvejais patyrimas reiškia sąmonę; pirmuoju atveju sąmonė pasireiškia išoriškai; pastebėdama daiktus, išoriškai susijusius vienas su kitu ir tam tikrose, tiksliai apibrėžtose ribose, ji alina save, būdama susijusi su pačia savimi. Kitu atveju, ji sugrįžta į save, susikaupia ir pagrindžia save. Ar ji įsiskverbia giliau į materiją, į gyvenimą, realybę apskritai, tokiu būdu patikrindama savo pačios gilumą? Į tai galima būtų atsakyti teigiamai, jeigu sąmonė prisijungtų prie materijos kaip koks atsitiktinumas. Atrodo, jau esam įrodę, jog panaši hipotezė (tuo aspektu, kaip mes ją nagrinėjame) yra absurdiška arba klaidinga, pati savaime neigianti arba prieštaraujanti faktams. Su tuo galima būtų sutikti, jeigu žmogų paliktum nuošaliai, kaip gamtoje atgailaujantį kūdikį, ir neliestume jo sąmonės, nors ji ir gimininga daug aukštesnei ir platesnei sąmonei. Deja! Gyvenimas ir materija, pripildantys pasaulį, yra neatskiriami nuo mūsų; mes jaučiame tas jėgas, kurios veikia visus daiktus ir, kiekia bebūtų gili reiškinių esmė, mes esame visame kame, kas yra ir vyksta. Pažvelkime į save: kuo giliau paliesime savo esmę, tuo stipresnis stumtelėjimas grąžins mus į paviršių. Pradinis momentas yra filosofinė intuicija, o grįžtamasis poveikis — filosofija. Išorėn vedami atėjusio iš gelmių impulso, priklausomai nuo mūsų minties išsiskleidimo, mes pasieksime mokslo lygį. Reikia, kad filosofija susiliėtų su mokslu, su vadinamąja intuityvia prigimties idėja, kuri, save skaidydama ir tuos skaidinius perskaidydama, negalėtų suvokti išorėje pastebėtų faktų ir dėsnių, kuriais remdamasis, mokslas tuos faktus jungia tarpusavyje. Idėja, kuri nesugebėtų koreguoti tam tikrų apibendrinimų, atstatyti tam tikrų stebėjimų, būtų gryna fantazija. Toji idėja neturėtų nieko bendra su intuicija. Tačiau idėja, kuri, priešingai faktams ir dėsniams, vykusiai pritaiko šį savo pačios išplitimą, gaunama ne išorinio patyrimo įjungimo keliu; patyrimas yra neatskiriamas nuo jos egzistavimo. Filosofas ne ateina į vienybę — jis yra išėjęs iš jos. Aš turiu galvoje ir santykinę, ir susiaurintą vienybę, panašią į tą, kuri daiktų visumoje išskiria gyvą būtybę. Procesas, kuomet filosofija, atrodo, asimiliuojasi su pozityvaus mokslo rezultatais, kaip ir veiksmas, kurio metu ji tartum sujungia buvusių filosofijų fragmentus, yra ne sintezės, bet analizės procesas (136—138 p.).

Jeigu metafizikos pagrindas yra intuicija, jeigu intuicijos objektas yra trukmės kintamumas ir jeigu trukmė yra psichologinio pobūdžio, ar mes nepasmerkiame filosofo savo paties išgyvenimų stebėjimui? Ar filosofija paprasčiausiai tik stebi gyvenimą, panašiai kaip mieguistas

kerdžius vandenį? Taip kalbant, kartojama klaida, kurią mes nurodėme pačioje šios studijos pradžioje. Tai reikštų nepripažinimą trukmės prigimties specifiškumo, nepaprasto metafizinės intuicijos charakterio aktyvumo. Tai reikštų nematyti, kad mūsų nagrinėjamas metodas įgalina pakilti virš idealizmo ir realizmo, pripažįstant menkesnių ir sudėtingesnių už mus objektų egzistavimą, kurie tam tikra prasme mums yra vidiniai. Tai reikštų priversti juos be ypatingų sunkumų egzistuoti sandraugoje, progresyvia linkme išsklaidyti ūkus, susikaupusius prie „didelių“ problemų analizės. Neliesdami kol kas šių skirtingų aspektų, pasitenkinkim, parodydami, kad minėtoji funkcija nėra unikalus aktas, o begalinė grandinė tos pačios prigimties veiksmų, kurių kiekvienas yra ypatingos rūšies, ir kokiu būdu ši veiksmų įvairovė atitinka būties laipsnius. Jeigu aš mėginsiu analizuoti trukmę, kitaip sakant, išskaidysiu ją baigtinėmis sąvokomis, būsiu priverstas dėl pačios analizės ir trukmės prigimčių žiūrėti į „trukmę apskritai“ dviem skirtingais požiūriais. Vėliau šių požiūrių pagalba aš mėginsiu „sulipdyti“ trukmę. Ši operacija negalės atskleisti nei laipsnių skirtumo, nei formų įvairumo: ja atskleisim tik tą ar kitą laipsnį. Pavyzdžiui, tarkime, kad mes turime ir daugybę nuoseklios sąmonės būsenų, ir vienybę, kuri jas jungia. Trukmė bus šitos vienybės ir daugybės sintezė, paslaptinga operacija, neparodanti, kokiu būdu ji sujungia laipsnius arba atspalvius. Ši hipotezė pripažįsta tik vieną trukmę — tą, kuria paprastai operuoja mūsų sąmonė. Jeigu mes laikysime trukmę paprastu judėjimu erdvėje ir jeigu stebimą judėjimą, kaip laiko išvestinę, mes bandysim išreikšti koncepcijomis, tai gausime kokią nors didelį taškų skaičių trajektorijoje ir abstrakčią vienybę, jungiančią juos taip, kaip siūlas jungia perlų karolius. Kartą sutikus, kad tarp šios abstrakčios gausybės ir abstrakčios vienybės yra galimas ryšys, tai šis ryšys taps ypatingu, nepripažįstančiu jokių duotų skaičių aritmetinės sumos niuansų. Bet jeigu vietoj trukmės analizės (o tai iš esmės reiškia jos pavertimą sąvokų suma) mes intuityviai susilietume su pačia trukme, tai pajustume tam tikrą griežtai apibrėžtą įtampą, kurios apibrėžimas tolygus pasirinkimui vienos iš daugelio trukmių. Tuomet sugebėtume pastebėti tiek daug skirtingų trukmių, kiek norima, nors kiekviena jų, suvesta į koncepciją, t. y. išorės požiūriu užfiksuota dviejų priešingų išeities taškų, reiškia tą patį neapibrėžiamą daugybės ir vieno junginį (206—208 p.).

Tai tiesa, kad mūsų protas gali sekti atgalinį judėjimą. Jis gali įsitvirtinti judančioje realybėje, prisiderinti prie nuolat kintančios jos judėjimo krypties, pagaliau intuityviai ją suvokdamas. Tam reikia, kad jis ryžtųsi atsisakyti kasdieninio mąstymo prasmės ir apgręžtų arba veikiau nuolatos naujai grįstų kategorijas. Tačiau tokiu būdu jis prieis prie labai ne-

pastovių sąvokų, sugebančių sekti visus realybės vingius, ir prisitaikys prie vidinės daiktų gyvenimo kaitos. Tik taip susikurs progresyvi filosofija, kuri, išsivadavusi iš filosofinių mokyklų tarpusavio ginčų ir atsisiakiusi dirbtinių terminų, vartojamų tik tam, kad juos aiškintų, natūraliai spręstų kylančias problemas. Filosofuoti — reiškia pakeisti įprastinę minties darbo eigą.

Tokio metodologinio pakeitimo dar niekada nebuvo padaryta. Tačiau išsamesnė žmogiškosios minties istorija parodytų, kad didžiausi mokslo ir metafizikos pasiekimai gauti neįprasto minties judėjimo dėka. Todėl ir gimė galingiausias iš žmogiškam protui prieinamų darbo metodų — begalinių mažybių analizė. Kaip tik tokiomis pastangomis pasižymi modernioji matematika, kiekviename fakte matanti veiksmą, kuris vyksta, sekant didėjimo prigimtį, suvokiant ne išorinį judėjimą su jo išskaičiuojamais rezultatais, bet vidinio judėjimo tendenciją keistis, pagaliau, įsivavinant paslankų daiktų judėjimo nenutrūkstumą. Iš tikrųjų, matematika, būdama tik dydžių mokslu, apsiriboja kontūru. Ją nuostabiai pritaikyti galima tik tam tikrų simbolių sukūrimo dėka, o kadangi kūrybos, apie kurią mes jau kalbėjome, šaltinis yra intuicija, tai pritaikymo procese iš tikrųjų operuojama tik simboliu. Tuo tarpu metafizika, nepretenduodama į pritaikymą, galėtų ir netgi turėtų susilaikyti nuo intuicijos pavertimo simboliais. Metafizika išplėstų savo tyrinėjimų sritį, būdama laisva nuo būtinybės prisijungti prie praktiškai naudingų rezultatų. Tai, ką ji prarado, palyginus su mokslu, naudingumo ir griežtumo atžvilgiu, ji laimės reikšmingumo ir apimties prasme. Nors matematika yra dydžių mokslas ir matematiniai procesai taikomi kiekybėm, visgi nepamirština, kad kiekybė iš pradžių būna kokybė; tai, galima sakyti, yra ribinis atvejis. Todėl visai natūralu, kad metafizika, perimdama ribinį matematikos atvejį, pritaiko jį visokioms kokybėms, t. y. realybei apskritai, su kuria susijusi pagrindinė mūsų matematikos idėja. Tai visai nereiškia, kad moderniosios filosofijos šmėkla turėtų paliesti universaliąją matematiką. Priešingai, kuo labiau priartėja filosofija prie matematikos, tuo daugiau ją lydi objektų, neišverčiamų į simbolius. Bet savo sukūrimo pradžioje filosofija siejasi su realumo nenutrūkstumumu ir mobilumu ten, kur šis ryšys yra puikiausiai naudotinas. Ji tartum stebi save veidrodyje, atspindinčiame ją, be abejo, labai sumažintą, bet kartu nepaprastai švytinčią. Aukščiausios šviesos dėka ji pamatys, ką matematiniai metodai skolina iš konkrečios realybės, ir tęs egzistavimą konkrečios realybės, o ne matematinų metodų prasme. Iš anksto suvokdami tai, kas formulėje yra per daug paprasta ir per daug pretenzinga, tarkime, kad *operavimas kokybinėmis diferenciacijomis ir integracijomis yra vienas iš metafizikos objektų*. Tai, kas verčia užmiršti šį dalyką, kas klaidina patį mokslą dėl kai kurių jo

naudojamų metodų prigimties, turi būti atskleista intuicijos, taikant mūsų minties įpročiams patogius išreiškimo būdus, surandant visada trūkstančių tvirtų atramos taškų, gerai nusistovėjusių sąvokų pavidalu. Tai yra vadinamojo griežtumo ir visuotinio bendro metodo pritaikymo atskiriems atvejams sąlyga. Šio bendro metodo išplėtimas ir jo loginis tobulinimas gali tęstis šimtmečiais, tuo tarpu kai metodą gimdantis aktas trunka akimirka. Štai kodėl taip dažnai vietoj paties mokslo mes griebiamės mokslo loginio aparato, pamiršę, kad yra intuicija, iš kurios gali kilti visa kita, kas sugeba atskleisti tai, ko nėra sąvokose ir formulėse.

Ši intuicijos užmiršimą lydi mokslininkų ir filosofų vadinamasis mokslinio pažinimo „reliatyvumas“. Bet reliatyvus yra ne intuityvus pažinimas, išsiskverbiančias į judėjimą ir susiliejančias su pačių daiktų gyvenimu, o *simbolinis, besiremiąs apriorinėmis koncepcijomis, jungiančiomis tašką ir judesį*. Intuicija pasiekia absoliutą.

Mokslas ir metafizika intuicijoje susijungia. Tikrai intuityvi filosofija realizuotą taip seniai siekiamą metafizikos ir mokslo sąjungą. Paversdama metafiziką pozityvia (t. y. kintama ir nuolat tobulinama), ji priverstų tuo pačiu vadinamuosius pozityvius mokslus suvokti jų tikrą reikšmingumą, dažnai daug didesnį, negu įsivaizduojama. Į metafiziką ji įneštų daugiau mokslo, o į mokslą — metafizikos. Tuomet būtų nustatytas nenutrūkstamumas tarp intuicijos momentų, kuriuos pozityvieji mokslai retkarčiais išreiškėdavo savo intuicijoje ir kurį (nenutrūkstamumą) jie realizuodavo vienu ypatingu momentu (213—217 p.).

Imkime, pavyzdžiui, visus vaivorykštės spalvų niuansus — nuo violetinio iki mėlyno, nuo žalio iki geltono ir raudono. <...> Bendrumą tarp spalvų nusako du būdai, leidžiantys filosofuoti apie tai. Pirmas būdas susijęs su paprasčiausiu pripažinimu, kad tai yra spalvos. Taigi, abstrakti ir bendra spalvos idėja tampa vienybe, jungiančia niuansų įvairumą. Bet šią bendrą spalvos idėją mes gauname, atimdami iš raudonos tai, kas ją daro raudoną, iš žalios — kas daro žalią, iš mėlynos — mėlyną. Ją apibrėžti mes galime tik sakydami, kad ji neatspindi nei raudono, nei žalio, nei mėlyno. Tai iš neigimų gimęs teigimas — forma, atsirandanti iš nieko. Toks yra įsikibusio į abstrakciją filosofo pagrindas. Jis tikisi pasiekti daiktų vienybę per kylantį abstraktų apibendrinimą: jis tartum siekia laipsniškos šviesos, atskleidžiančios skirtumą tarp niuansų išnykimą ir baigia jų visų sumaišymu bendroje tamsoje. Visai kitoks yra mūsų tikro vienijimo metodas. Juo remiantis, būtų imami tūkstančiai niuansų mėlyno, violetinio, žalio, geltono, raudono ir, perleidus juos pro lęšį, nukreipiami viena kryptimi, suvedami į vieną tašką. Tuomet visu savo ryškumu atsiskleistų gryna balta šviesa, čia stebinanti apačioj išsisklaidžiusiais niuansais, o viršuje, nedalomoj vienybėj sujun-

gianti neapibrėžtą įvairiaspalvių spindulių daugybę. Taigi kiekviename niuanse atsiskleitę iš pradžių akiai nepastebima, balta šviesa. Atsiskleisusių bendras apšvietimas, kuriam būdingas savitas spalvingumas. <...> Be abejonės, tokia yra regėjimo prigimtis, kurios turim reikalauti iš metafizikos. Tikram filosofui daugiau koncentruoto tikrumo turėtų atsiskleisti, stebint antikinį marmurą, negu tiriant daugiažodišką filosofo traktatą. Metafizikos objektas yra suvokimas ypatingo spindulio, glūdinčio individualiose egzistencijose ir sekimas paskui jį iki ištakos šaltinio. Kiekvienai egzistencijai šis spindulys suteikia specifinį niuansą, siejantį ją su universalia šviesa (259—260 p.).